

УДК 340.12

Гриб Анна, аспірант кафедри
історії держави і права НУ«ОЮА»

Поняття та види примирних правовідносин

У статті надано загальнотеоретичну характеристику примирних правовідносин, що виникають на основі норм інституту примирення у національному та міжнародному праві, з метою залагодження юридичного конфлікту шляхом визнання і реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників цього конфлікту. Висвітлено структурні ознаки та класифікацію примирних правовідносин.

Ключові слова: примирення, примирні правовідносини, медіація, юридичний конфлікт, юридичний спір.

В статті дані общетеоретические характеристики примирительных правоотношений, возникающих на основе норм института примирения в национальном и международном праве, с целью улаживания юридического конфликта путем признания и реализации субъективных прав и юридических обязанностей участников этого конфликта. Освещены структурные признаки и классификацию примирительных правоотношений.

Ключевые слова: примирение, примирительные правоотношения, медиация, юридический конфликт, юридический спор.

The article provides general theoretical description of conciliatory relationships arising on the basis of the reconciliation institute in national and international law, in order to resolve the conflict through legal recognition and realization of subjective rights and legal responsibilities of the conflicting participants. Structural characteristics and classification of conciliatory relationships are presented.

Keywords: conciliation, conciliatory relationship, mediation, conflict of law, a legal dispute.

Актуальність теми дослідження. Однією з відмітних тенденцій у розвитку права України є його загальна гуманізація, що, серед іншого, проявляється у відмові від суто карального способу реагування на юридичні конфлікти та формуванні неконфронтаційних засобів їх залагодження. Виникнення інституту примирення в українському праві потребує його ґрунтового наукового дослідження задля якомога ефективнішого впровадження у практику правозастосування.

У сучасних дослідженнях примирення постає як міжгалузевий інститут (А. С. Хищенко [1]), як міжгалузевий інститут процесуального права (Т. В. Шакітько [2]), як функціональний інститут кримінального права (А. М. Яценко [3]), як різні за змістом, але тотожні за термінологією інститути кримінального та кримінально-процесуального права (Л. В. Головка [4]). Як уявляється, можна принаймні уважати доведеним існування окремого структурного підрозділу права, що складається з норм, які регулюють відносно однорідні суспільні відносини. Між тим у науковій літературі досі не ставилося питання про існування відповідних цьому правовому інституту примирних відносин. З позицій теорії правовідносин примирення розглянуто лише у дисертації російської дослідниці О. В. Давидової, де в одному з параграфів проаналізовано кримінальні правовідносини при примиренні з потерпілим [5, с. 49-69]. Але й вона не ставить питання про існування окремого виду правовідносин, а розглядає примирення як юридичний факт, що припиняє кримінальні правовідносини. Вітчизняна дослідниця О. С. Соловйова у своїй дисертації зробила заяву на визначення суб'єктного складу правовідносин, які виникають під час примирення сторін, але знов-таки не виробила концепції примирних правовідносин [6, с. 5]. Проблеми правовідносин, пов'язаних з вирішенням трудових спорів, торкався В. Буряк [7], але він не виокремлює примирні правовідносини в окрему групу. Відсутність концептуального узагальнення правового

регулювання відносин, що виникають у зв'язку з примиренням між сторонами юридичного конфлікту, зумовила звернення до цієї проблеми.

Мета статті. Отже, ця стаття є спробою заповнити прогалину в теорії правовідносин шляхом виокремлення примирних правовідносин як самостійного виду правових відносин та їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Теорія правових відносин спонукає доведення існування примирних правовідносин через їх верифікацію відповідності ознакам та структурі правовідносин. За М. М. Вопленком, основними структурними ознаками правовідносин є: характеристика їх як різновиду суспільних відносин; виникнення та здійснення на основі норм права; зв'язок суб'єктивного права та юридичного обов'язку як юридичного змісту правовідносин; вольовий характер; гарантованість заходами державного примусу [8, с. 76-89].

Перш за все відзначимо, що примирні правовідносини оформляють суспільно значущу діяльність соціальних суб'єктів по врегулюванню існуючого між ними конфлікту, тобто протиставлення, зумовленого несумісністю їх інтересів, потреб, цінностей. У цьому сенсі примирні правовідносини є різновидом суспільних відносин, більше того, вони є юридичним способом відновити порушену конфліктом соціальну комунікацію суб'єктів. Окремо слід зупинитись на характеристиці соціальних суб'єктів, що виступають учасниками примирних відносин. Як уявляється, у примирні правовідносини можуть вступати усі індивідуалізовані суб'єкти права, що володіють дієздатністю.

Учасників примирних правовідносин доцільно віднести до двох груп:

1) суб'єкти примирення, інакше кажучи, безпосередні учасники юридичного конфлікту, що мають намір досягти примирення або уже його досягли і виконують обов'язки по усуненню негативних наслідків юридичного конфлікту. Ними можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, її органи, органи місцевого самоврядування. Давно доведено можливість міжнародно-правового примирення [9; 10], а принцип мирного врегулювання міжнародних конфліктів належить до числа основоположних засад сучасного міжнародного права. Учасниками примирних правовідносин у такому випадку виступають суб'єкти міжнародного права, в першу чергу – держави;

2) факультативні учасники, тобто треті особи, які не мають власних інтересів у конфлікті й сприяють його вичерпанню. Ними в Україні виступають медіатори (посередники), Національна служба посередництва і примирення, а також державні органи/ посадові особи, до компетенції яких входить повноваження рекомендувати сторонам спору ініціювати процес примирення (суд, органи досудового розслідування). Зокрема, слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК).

У міжнародно-правових примирних відносинах третіми особами можуть вступати такі суб'єкти міжнародного права як держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації. Наприклад, посередником у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту виступає так званий «Квартет», що складається з США, Європейського Союзу, Росії й Організації Об'єднаних Націй [11, с. 241]. Як уявляється, посередниками можуть вступати також фізичні особи, що не є суб'єктами міжнародного права. Історичний тому приклад – посередництво Президента США Т. Рузвельта у врегулюванні російсько-японського воєнного конфлікту у 1905 р., за що він удостоєний Нобелівської премії миру. Специфікою посередництва у міжнародних примирних відносинах є те, що, як правило, воно не повністю відповідає ознаці неупередженості. Як правило,

«посередники – гравці в інтризі відносин навколо конфлікту, і вони мають свої інтереси в результаті будь-якого конфлікту, у противному випадку вони не будуть виступати в ролі посередника» [12, с. 160].

Наявність нормативної основи примирних правовідносин у сучасному українському праві підтверджують статті 44-46 Кримінального кодексу, стаття 11 Сімейного кодексу, статті 56, 394, 468-474, 476, 479 Кримінального процесуального кодексу, статті 175, 191, 201, 203 Цивільного процесуального кодексу, статті 5, 78, 80 Господарського процесуального кодексу статті 51, 59, 61, 96, 111, 113, 136, 156, 157, 194, 219, 262 Кодексу адміністративного судочинства, стаття 521 Митного кодексу, стаття 33 Закону України «Про третейські суди», стаття 30 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». На нашу думку, вони складають міжгалузевий правовий інститут, призначений для автономного розв'язання юридичних конфліктів. Цей інститут права сьогодні не є остаточно сформованим, зважаючи на те, що в Україні досі не прийнято законодавство про посередництво (медіацію) у конфліктах та відсутні норми щодо примирення в адміністративно-деліктному праві та у провадженні по справах про адміністративні правопорушення. Але й у сучасному вигляді указані правоположення уможливають досягнення примирення між сторонами юридичного конфлікту у більшості галузевих сфер.

Як відомо, міжнародні договори, згода на дію яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. У міжнародному праві інститут примирення нормативно закріплено такими основоположними міжнародно-правовими актами як Статут ООН, Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів 1907 р., Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів 1928 р. з поправками, внесеними Генеральною Асамблеєю ООН 28 квітня 1949 р., Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р., Декларація ООН про запобігання й усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і про роль ООН у цій сфері 1988 р., Вашингтонська конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 р., двосторонні договори про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах.

Отже, ми упевнені констатувати наявність не тільки внутрішньодержавної, але й міжнародно-правової складової нормативного врегулювання примирних правових відносин.

Передумовою виникнення примирних правовідносин, поряд з нормами права, виступають певні юридичні факти. Як уявляється, ними є: досягнення згоди сторонами цивільного, господарського або трудового спору про його мирне врегулювання; укладення угоди сторонами юридичного конфлікту про ініціацію процедури медіації та звернення до медіатора; досягнення згоди між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим про застосування примирної процедури; укладення мирової угоди або угоди про примирення.

Правовідносини як загальнотеоретична конструкція характеризуються наявністю свого юридичного змісту, що полягає у взаємному зв'язку суб'єктивних прав та юридичних обов'язків сторін. Права та обов'язки безпосередніх учасників примирних правовідносин визначено чинним законодавством у диспозитивний спосіб. Так, ч. 1 ст. 175 ЦПК встановлює, що мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. У кримінальному провадженні зміст угоди про примирення визначено ст. 471 КПК і має містити перелік дій, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого. Таке визначення змісту примирних правовідносин з одного

боку, має спонукати сторони конфлікту, й відповідно — суб'єктів правовідносин до активної участі у врегулюванні юридичного конфлікту, з іншого — дає можливість урахувати деталі врегулювання, які заздалегідь неможливо передбачити нормативним шляхом.

Вольовий характер правовідносин, на поділювану нами думку М. М. Волленка, проявляється у подвійний спосіб: по-перше, у них реалізується державна воля, виражена у нормі права, по-друге — воля суб'єктів, учасників правовідносин [8, с. 82]. Такою ознакою примирні правовідносини володіють повною мірою. На сьогодні можна констатувати наявність державної волі у досягненні примирення сторонами юридичних конфліктів, про що свідчить наявність інституту примирення в національному праві, норми якого присутні у всіх процесуальних законах, декількох кодексах матеріального права, поточних законах. Можна говорити і про наявність спільної волі міжнародного співтовариства у мирному врегулюванні юридичних конфліктів. Як показано вище, вона проявляється у формулюванні інституту примирення в міжнародному праві. Його норми присутні у міжнародних договорах, визнаних та застосовуваних в Україні.

Діяльність учасників примирних правовідносин носить вольовий характер, інакше кажучи, їх конструкція спочатку має бути усвідомлена ними, вони мають діяти абсолютно свідомо. Відзначимо, що характерна особливість примирних відносин — їх добровільний договірний характер, що передбачає не просто усвідомлення, але й високу правову активність їх учасників, адже досягнення примирення відбувається за взаємною згодою сторін підпорядкувати такі спори позаюрисдикційним засобам врегулювання конфлікту.

Як відомо, правові відносини відрізняються від усіх інших суспільних відносин своєю юридичною гарантованістю, а саме — застосуванням з боку держави або інших владних суб'єктів правового примусу у разі невиконання учасниками правовідносин своїх обов'язків або створенні кимось перешкод для реалізації їх суб'єктивних прав. У цьому відношенні примирні відносини є типовими правовими відносинами. Гарантованість заходами правового примусу проявляється у тому, що, по-перше, державою встановлено заборони для ініціювання примирних відносин на незаконних підставах. Наприклад, у разі укладення мирової угоди, що суперечить закону чи порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує судовий розгляд (ч. 5 ст. 175 ЦПК). По-друге, у разі невиконання обов'язків учасниками примирних правовідносин, до них можуть бути застосовано заходи державного примусу. Наприклад, у разі невиконання угоди про примирення потерпілий має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку обвинуваченому. Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди. Умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом (ст. 476 КПК).

Типологія примирних правовідносин, на нашу думку, може здійснюватись за різними підставами:

за суб'єктним складом: а) безпосередні примирні правовідносини (за виключною участю суб'єктів конфлікту). Такими, наприклад, є правовідносини між сторонами мирової угоди, укладеної за домовленістю сторін конфлікту; б) примирні правовідносини за посередництвом третьої особи. Такими є правовідносини між учасниками медіаційної угоди, де посередником між сторонами конфлікту виступає незалежний неупереджений, особисто незацікавлений посередник;

за ступенем складності: а) прості, де суб'єктивному праву однієї сторони відносин

кореспондує юридичний обов'язок іншої сторони. Такими, наприклад, є примірні правовідносини між потерпілим та обвинуваченим; б) складні, де права та обов'язки має кожна зі сторін. Такими, як правило, є примірні відносини, що виникають на основі мирової угоди між суб'єктами господарювання, фізичними та/або юридичними особами у цивільному процесі;

за функціональним призначенням: а) регулятивні, що впорядковують конфлікт між сторонами, не зумовлений правопорушенням. Наприклад, це примірні правовідносини, що виникли на основі укладення мирової угоди між співспадкоємцями;

б) охоронні, що покликані залагодити шкоду, нанесену одній із сторін конфлікту правопорушувачими діями іншої сторони. Наприклад, це виконання примірної угоди між потерпілим та обвинуваченим у кримінальному процесі;

за предметом правового регулювання: а) цивільні; б) сімейні; в) адміністративні; г) господарські; д) кримінальні; е) трудові; є) міжнародні тощо. Примірні відносини можуть виникати практично у всіх сферах правового життя, де є можливим мирне врегулювання спорів;

за інституціональним забезпеченням: а) юрисдикційні. Такими є, наприклад, відносини досудового врегулювання цивільного або господарського спору; позаюрисдикційні. Зокрема, такими є медіаційні відносини у випадку, коли сторони конфлікту не ініціювали судового спору;

за процедурою примирення: а) медіаційні; б) третейські; в) судові; г) арбітражні тощо.

З урахуванням інших типологій правовідносин, існуючих у сучасній теорії правовідносин, слід відзначити, що примірні правовідносини завжди є конкретними, відносними (у них беруть участь індивідуалізовані суб'єкти права), активними (передбачають певні активні дії зобов'язаної сторони).

Висновки. Отже, у підсумку можна зробити висновок, що суспільні відносини щодо примирення сторін юридичного конфлікту відповідають усім ознакам правових відносин і мають аналізуватись з позицій теорії правовідносин.

Примірні правовідносини — це особливий, відносно самостійний вид правових відносин, що виникають на основі норм інституту примирення у національному та міжнародному праві, з метою залагодження юридичного конфлікту шляхом визнання і реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників цього конфлікту.

Міжгалузевий характер правового інституту примирення, різноманіття юридичних конфліктів, які можуть вирішуватись примірним шляхом, зумовлюють різноманіття примірних правових відносин, які відмітні у всіх сферах правового життя і можуть бути класифіковані за суб'єктивним, функціональним, процедурним критеріями тощо.

Примірні правовідносини в Україні мають міцні історичні традиції, аналізу яких будуть присвячені подальші дослідження автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хищенко А. С. К вопросу о межотраслевом характере правового института примирительных процедур / А. С. Хищенко // Право и политика. — 2009. — № 5. — С. 1113-1117.
2. Шакитько Т. В. Примирительные процедуры как форма урегулирования спорного правоотношения в системе российского правосудия [Электронный ресурс] // Судебные ведомости. — 2013. — №2 (44). — Режим доступа к статье <http://pro-sud-123.ru/?p=11130>
3. Ященко А. Примирення обвинуваченого з потерпілим як ефективна складова відновного правосуддя / Андрій Ященко // Відновне правосуддя в Україні. — 2007. — № 4. — С. 41-43.
4. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головки.

– СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 544 с.

5. Давыдова Е. В. Примирение с потерпевшим в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Давыдова Елена Викторовна. – Ставрополь, 2001. – 125 с.

6. Соловйова О.Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. С. Соловйова. – Х., 2006. – 20 с.

7. Буряк В. Галузева належність правовідносин, які виникають у зв'язку з вирішенням трудових спорів / В. Буряк // Вісник Львівського ун-ту. – Сер. : «Юридична». – 2004. – Вип. 39. – С. 350-355.

8. Волпенко Н. Н. Правовые отношения: понятие и классификация / Н. Н. Волпенко // Вестник ВолГУ. – 2003-2004. – Сер. 5. – Вып. 6. – С. 76-89.

9. Пушмин Э. А. Мирное разрешение международных споров. Международно-правовые вопросы / Э. А. Пушмин. – М. : Межд. отн., 1974. – 173 с.

10. Власенко Н. А. Примирение и право / Н. А. Власенко, Т. В. Чернышова // Журнал российского права. – 2012. – № 7. – С. 91-106.

11. Захарченко А. М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабсько-ізраїльському конфлікті на сучасному етапі: досвід для України / Захарченко Алла Миколаївна // Стратегічні пріоритети. – 2008. - № 3 (8). – С. 240-249.

12. Шелест Г. До питання про продуктивність інституту посередництва в процесі мирного врегулювання міжнародних конфліктів / Ганна Шелест // Дослідження світової політики : зб. наук. праць. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. – Вип. 30. – С. 157-166.

УДК 340.17

Городній М. М., здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Загальнотеоретичні аспекти мусульманського права (в контексті акультурації)

Розглядаються проблеми загальнотеоретичного характеру, що стосується мусульманського типу права в контексті взаємодії правових систем як на макро-, так і на макрорівнях, виходячи з проблеми акультурації в праві і динаміки правової системи. Особливо приділяється проблема релігійної форми мусульманського права системи, її теоретичним та методологічним проблемам.

Ключові слова: правова система мусульманського права, халіфат, акультурація у праві, акультурація у мусульманському праві, релігійна домінанта у праві, типологічні особливості.

Рассматриваются проблемы общетеоретического характера, касается мусульманского типа права в контексте взаимодействия правовых систем как на макро-, так и на макроуровне, исходя из проблемы аккультурации в праве и динамики правовой системы. Особенно уделяется проблема религиозной форме мусульманского права системы, ее теоретическим и методологическим проблемам.

Ключевые слова: правовая система мусульманского права, халифат, аккультурация в праве, аккультурация в мусульманском праве, религиозная доминанта в праве, типологические особенности.

The problems of general theoretical nature that relates to the type of Islamic law in the context of the interaction between the legal systems of both the macro and the macro levels, based on the problems of acculturation in the law and the dynamics of the legal system. Especially given the problem a religious form of Islamic law system, its theoretical and methodological problems.

Key words: legal system of Islamic law, Caliphate, acculturation in law, acculturation in Islamic law, religion dominant in the right typological features.